

CUMHURİYET DÖNEMİNDE HAKKARİ'DE EĞİTİM*

EDUCATION IN HAKKARİ IN REPUBLICAN ERA

Mustafa ŞAHİN**

Geliş Tarihi/Received:12.01.2020

Kabul Tarihi/Accepted:17.05.2020

ŞAHİN, Mustafa, (2020), "Cumhuriyet Döneminde Hakkari'de Eğitim", Belgi Dergisi, C.2, S.20, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2020/II, ss. 2787-2799.

Öz

Bu araştırmanın amacı, Hakkari'de eğitimin geçirdiği aşamaları tarihi süreç içinde incelemektir. Bu çerçevede Hakkari'de okulöncesi eğitimde, temel eğitimde, ortaöğretimde, mesleki-teknik eğitimde ve yükseköğretimde Cumhuriyet tarihimiz boyunca alınan mesafe ve geline nokta ele alınmıştır. Bu çalışmada, betimsel araştırma türlerinden tarihi yöntem kullanılmıştır. Hakkari ile ilgili nüfus ve eğitim verileri TÜİK istatistiklerinden ve milli eğitim istatistiklerinden elde edilmiştir. Verilerde 1923 temel ölçüt olmuştur ve günümüze kadar geçen süreç belirli yılların verileriyle desteklenmiştir.

Milli eğitim istatistiklerine göre, Hakkari'de uzun yıllar maarif teşkilatının adeta sadece adı vardır. Hakkari vilayeti ilkokulla 1925'de, ortaokulla 1945'de, lise ile 1957'de tanışmıştır. 1965'de yatılı bölge okulları açılıncaya kadar köylerin dağınık yerleşimi öğrencilerin özellikle uzun kış aylarında zorlu araziye kat ederek okula gitmelerini engellemiş, zorlu arazi yapısı, ulaşımın gerçekleşemeyişi, öğretmen ve okul eksiklikleri eğitimi zora sokmuştur. Okulların sayıca yetersizliği, deneyimli öğretmen eksikliği, yörenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dokusu gereği halkın da eğitime yeterli ilgisinin olmayışı da Hakkari'deki eğitimin önündeki temel engeller olmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında görülen bu durum 1957'de ilk lisenin açılması, 1965'ten sonra da ilçelerde ortaöğretim kurumlarının açılmasıyla nispeten ortadan kalkmaya başlamış, bununla birlikte eğitim adına atılan bir çok adım Hakkari'de çok yavaş ilerlemiştir. 1990'lı yıllarda bölgenin terörün yoğun etkisi altında kalması yakın dönem eğitim sorunlarının kuşkusuz en temel etkenidir.

Hakkari nüfusu günümüze kadar devamlı olarak artış göstermiştir. 1923-2019 evresinde Türkiye nüfusu %501 artmışken Hakkari nüfusu %1045 artmıştır. Nüfus artışının Türkiye ortalamasının üzerinde arttığı Hakkari'nin eğitiminde ciddi artışlar olmuştur: Okulöncesi kurumlarda geçen süreçte öğrenci sayısı %14.973, öğretmen sayısı ise %10.000 oranında artış göstermiştir. İlkokullardaki artış oranı öğrencilerde %39.373, öğretmenlerde %55.600; ortaokullardaki artış oranı öğrencilerde %110.192, öğretmenlerde %31.350; liselerdeki artış oranı öğrencilerde %13.574, öğretmenlerde %12.233 ve mesleki-teknik okullardaki artış oranı öğrencilerde %2.259, öğretmenlerde %1.364 olmuştur. Bir başka ifadeyle okulöncesi kurumlarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 40'dan 59.9'a; ortaokullarda 6'dan 21'e; genel liselerde 29'dan 32.2'ye; mesleki-teknik okullarda 13.6'dan 22.2'ye yükselmiştir. Bununla birlikte ilkokullarda 27.5'den 19.5'e düşmüştür. Eldeki verilere göre, geçen süreçte Hakkari'de eğitimin tüm kademelerinde hem öğretmen hem de öğrenci sayılarında çok büyük artışlar gerçekleşmiştir. Bazı eğitim basamaklarında öğretmen ve öğrenci artış oranları bakımından denge söz konusu olurken bazı eğitim basamaklarında ise ciddi orantısızlıklar meydana gelmiştir. Okulöncesi kurumlarda, ortaokullarda, liselerde ve mesleki-teknik okullarda görevlendirilen öğretmen sayısı, öğrenci sayısındaki artışın gerisinde kalmıştır. Bu durum özellikle okulöncesi kurumlarında ve ortaokullarda çok bariz bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte ilkokullarda öğretmen sayısı artışının oransal olarak öğrencilerden daha fazla olması sevindirici bir durum olarak gözlenmiştir. Buna göre Hakkari'de okulöncesi kurumlarda, ortaokullarda, liselerde ve

* Bu çalışma ATAM tarafından 2-4 Mayıs 2019'da Hakkari'de düzenlenen olan Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkari Uluslararası Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, e-posta: mustafa.sahin@deu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-8789-514X>).

mesleki-teknik okullarda öğretmen sayısının artırılmasının eğitimin niteliğinin artırılması hususunda ciddi katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hakkari’de 1923-2019 evresinde okullaşma oranları da devamlı olarak artış göstermiştir. 2017-2018 öğretim yılı itibarıyla okulöncesinde beş yaşta okullaşma oranı %66.61’e ulaşmıştır, aynı dönemde Türkiye ortalaması %66.88’dir. İlkokullarda okullaşma oranı %91.72 iken Türkiye ortalaması %91.54’dür. Ortaokullarda okullaşma oranı %87.48 iken Türkiye ortalaması %94.47’dir. Liselerde okullaşma oranı %27.49 iken Türkiye ortalaması %83.58’dir. Mesleki-teknik okullarda okullaşma oranı %38.29 iken Türkiye ortalaması ise %41.31’dir. Hakkari’deki okullaşma oranlarına bakıldığında okulöncesi eğitimde ve ilkokullar düzeyinde okullaşmanın Türkiye ortalaması ile paralellik arz ettiği görülmektedir ki bu sevindirici bir durumdur. Okulöncesi ve ilkokullardaki okullaşma oranları Türkiye ile paralellik içinde giderken, ortaokullar, liseler ve mesleki-teknik eğitimde ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Hakkari’de meslek liselerinde okullaşma oranı Türkiye ortalamasının 3 puan altındadır. Bu durum ortaokullarda ise 7 puandır. Genel liselerdeki durum ise oldukça kötüdür. Bu okullarda Hakkari’deki okullaşma oranı Türkiye ortalamasının 56 puan altındadır. Buna göre özellikle genel lise düzeyinde “okullaşma” hususunda adım atılmasının çok anlamlı olacağı düşünülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, geçen 96 yıllık evrede Hakkari’de tüm eğitim basamaklarında sayısal olarak büyük artışlar olduğu görülmüştür. Bütün okul basamaklarında öğretmen ve öğrenci sayısındaki artış nüfus artışının çok üzerinde olmuştur. Bazı eğitim basamaklarında öğretmen ve öğrenci artış oranları bakımından denge söz konusu olurken bazı eğitim basamaklarında ise ciddi orantısızlıklar meydana gelmiştir. Hakkari’deki okullaşma oranlarına bakıldığında okulöncesi eğitimde ve ilkokullar düzeyinde okullaşmanın Türkiye ortalamasıyla paralellik arz ettiği görülmektedir. Bununla birlikte ortaokul düzeyinde, genel liseler ve mesleki-teknik eğitim seviyesinde ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Cumhuriyet Dönemi, Eğitim, Hakkari, Türk Eğitim Tarihi.*

Abstract

The purpose of this research is to examine the process of education in Hakkari throughout history. In this context, research approaches to processes of pre-school education, primary education, middle school education, vocational and technical training, and higher education through the republican history and their present situation. A historical descriptive method was used in the study. Data concerning Hakkari’s demography and education was conducted through TÜİK. 1923, the year was taken as the base year and was supported with the data of the process until today.

According to National Education Statistics, Hakkari almost has had just the name of the education organization for many years. In the Hakkari province, the first primary school was opened in 1925, the first secondary school in 1945, and the first high school in 1957. Until the opening of boarding schools in 1965, the dispersed settlement of the villages prevented the students from going to school, especially in the long winter months the difficult terrain, lack of transportation, and teacher and school deficiencies made education difficult. The lack of schools, experienced teachers, and sufficient interest in education by the population due to the socio-economic and socio-cultural structure of the region have also been the main obstacles to education in Hakkari. This situation, seen in the early years of the Republican period, began to disappear relatively with the opening of the first high school in 1957 and the opening of secondary education institutions in the districts after 1965. However, many steps taken in the name of education have since progressed very slowly in Hakkari. The fact that the region was heavily influenced by terrorism in the 1990s is undoubtedly the most fundamental factor of the recent education problems.

The population of Hakkari has steadily increased until today. During the 1923-2019 period, the population of Turkey increased by 501% while the population of Hakkari increased by 1045%. There have been significant increases in the education of Hakkari, where population growth has increased above the Turkish average: The number of students in preschool institutions has increased by 14973% and the number of teachers by 10000%. The increase rate in primary schools is 39373% in students, 55600% in teachers; the increase rate in secondary schools is 110192% in students, 31350% in teachers; the increase rate in high schools was 13574% in students, 12233% in teachers, and the increase rate in vocational-technical schools was 2259% in students and 1364% in teachers. In other words, the number of students per teacher in preschool institutions increased from 40 to 59.9; from 6 to 21 in secondary schools; from 29 to 32.2 in general high schools; from 13.6 to 22.2

in vocational-technical schools. In primary schools, however, it has dropped from 27.5 to 19.5. According to the available data, there were huge increases in both teacher and student numbers at all levels of education in Hakkari during this period. Some levels of education balance in terms of teacher and student growth rates, while in some levels of education serious disproportions occurred. The number of teachers employed in preschool institutions, secondary schools, high schools, and vocational-technical schools lagged behind the increase in the number of students. This is especially evident in preschool institutions and secondary schools. However, it is pleasing that the increase in the number of teachers in primary schools is proportionally greater than the number of students. Accordingly, it is thought that increasing the number of teachers in preschool institutions, secondary schools, high schools and vocational-technical schools in Hakkari will contribute significantly to increasing the quality of Education.

During the 1923-2019 period in Hakkari, schooling rates also increased steadily. As of the 2017-2018 school year, the rate of schooling in preschool at age five reached 66.61%, while the Turkish average during the same period was 66.88%. While the schooling rate in primary schools is 91.72%, the Turkish average is 91.54%. The schooling rate in secondary schools is 87.48% while the Turkish average is 94.47%. While the schooling rate in high schools was 27.49%, the Turkish average was 83.58%. While the schooling rate in vocational-technical schools is 38.29%, the Turkish average is 41.31%. When we look at the rates of schooling in Hakkari, it is seen that schooling in preschool education and at the level of primary schools is in parallel with the Turkish average, which is pleasing. While the rates of schooling in preschool and primary schools remained in parallel with Turkey, they remained below the Turkish average in secondary schools, high schools, and vocational-technical education. The rate of schooling in vocational high schools in Hakkari is 3 points below the Turkish average. This is 7 points in secondary schools. The situation in general high schools is quite bad. The rate of schooling in these schools in Hakkari is 56 points below the Turkish average. Accordingly, especially at the general high school level, it is thought that a step towards “schooling” will be very meaningful.

According to findings, in the past 96 years, Hakkari has shown significant increases quantitatively concerning education levels. The increase in the number of teachers and students at every level is higher than the growth of the population. There is a balance regarding the increase in student and teacher numbers in some levels of education, whereas significant disproportion is seen in some others. Looking at schooling rates in Hakkari, pre-school, and elementary school levels show an equivalence regarding the average rates in Turkey. However, middle school and in general and vocational-technical high school levels are found to be lower than the average of Turkey in terms of educational quality.

Keywords: *Republican Era, Education, Hakkari, History of Turkish Education.*

GİRİŞ

Hakkari sahip olduğu derin vadileri, su kaynakları, nehirleri, bitki çeşitleri, ormanları nedeniyle tarihi süreçte insanoğlunun barınma, korunma ve yeme-içme gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği uygun bir yaşam alanı olmuştur. Bu nedenle Hakkari yazılı tarih öncesi çağlardan bu yana, ilkel avcı-toplayıcı insan topluluklarının yaşadığı yerlerden biridir. Yörede yapılan araştırmalar, bu topraklarda Paleolitik dönemden başlayarak kısa süreli yerleşmeler olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgede kayalar üzerine işlenmiş binlerce insan ve hayvan resimleriyle çeşitli motifler tespit edilmiştir. Bu kaya resimlerinin genel bir değerlendirmeye günümüzden dokuz bin yıl kadar önce yapıldığı anlaşılmaktadır.¹

Hakkari bölgesi, Türkiye’nin güney ve doğu ucunun kesiştiği bölümde bulunmaktadır. Coğrafi olarak Güneydoğu Toroslar ile Irak-İran sınırı boyunca uzanan Zagros dağı silsilesinin kesişme alanında bulunan Hakkari bölgesi, dağlık geniş bir bölge olup; güneyinde Erbil ve Musul ovalarının bulunduğu Mezopotamya düzlükleri, kuzeyinde ise Azerbaycan ve

1 <https://www.Hakkari.edu.tr/Sayfa/55/tarihce>

Ermenistan platosu bulunmaktadır. Hakkari'nin sarp ve zorlu bir coğrafyaya sahip olması, tarih boyunca çeşitli imparatorluk ve devletler tarafından yönetim altına alınmasını zorlaştırdığı gibi bağımlılığının da çok yüzeysel kalmasını sağlamıştır. Coğrafyanın bu etkisinden dolayı bölge halkı sosyo-politik olarak aşiretler halinde örgütlenmiştir.² Hakkari coğrafi yapısından kaynaklanan, başka kültürlerle ciddi bir alışverişi olmayan kendi içine kapanık bir sosyal yapı görüntüsü vermektedir.³ Şimşek'in deyiimiyle korkunç dağların, sarp kayalıkların düğümlendiği adeta çıkmaz bir sokaktır.⁴ Hakkari sırasıyla Asur, Urartu, Med, Pers, Büyük İskender, Atropoten Satraplığı, Selökid, Tigran, Roma, Arsak, Sasani, Emevi, Selçuklu, Timur, Akkoyunlu ve Osmanlı'nın egemenliği altında kalmıştır.⁵

Hakkari'de Eğitimin Kısa Tarihi

Osmanlı döneminde Hakkari'de nüfusun dinsel ve etnik yönden farklılığı eğitim kurumlarının çeşitlenmesine ortam hazırlamıştır. Bu çerçevede medreselerin yanı sıra, gayrimüslim unsura da seslenen eğitim kurumları açılmıştır.⁶ Bununla da kalınmamış söz konusu gayrimüslim unsurların çocuklarına yönelik olarak bölgede yatılı okullar açılması yönünde kararlar alınmıştır.⁷ Cumhuriyet öncesi Hakkari medreselerinde çoğunlukla Osmanlı ve İslam kültürüne ait bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte din, edebiyat, astronomi, matematik ve diğer ilimler okutulmuş, Molla Tahir, Molla Osman, Molla Yasin ve Molla Derviş gibi ünlü âlimler yetişmiştir. Hakkari ilindeki medrese ve saraylar Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı Dönemine ait yapılardır.⁸ 1900'de Hakkari merkezde Çölemerik Mekteb-i Rüşdiyesi bulunmaktadır. Bu okulda üç görevli ve 27 öğrenci öğrenim görmekteydi. Ayrıca tarihte Hakkari merkezde Meydan Medresesi adıyla bir medrese de bulunmaktaydı ve o medresede bir müderris gözetiminde 15 talebe eğitim görmekteydi. Yine aynı tarihte Hakkari'nin Geveç ilçesinin Dize kasabasında bir rüşdiye mevcuttu.⁹

Erken Cumhuriyet döneminde eğitim düzeyi bakımından Hakkari iller arası gelişmişlik sıralamasında en sonlarda yer almıştır. Cumhuriyet döneminin ilk eğitim kurumu olan ilkokul 1925'te, ilk ortaokul 1945'te, ilk lise 1957'de, ilk Akşam Kız Sanat Okulu ise 1964'te hizmete girmiştir. İlçe merkezlerindeki ortaöğretim kurumları 1965'ten sonra açılmıştır. Hakkari'de, eğitim düzeyinin geri kalmasının başlıca nedenleri arasında ulaşım sorunu, yerleşim birimlerinin dağınıklığı, devletçe sunulan eğitim olanaklarının son derece zayıf oluşu gelmekteydi. Hayvancılığın başlıca ekonomik uğraş olması, halkın gereksinimleri bakımından eğitimi çok gerekli kılmıyordu. 1927'de Türkiye ilkokullarındaki öğrenci sayısı 420.889 iken, Hakkari'deki iki ilkokulda yalnızca 55 öğrenci vardı. 1937'de köylerinde ilkokul bulunmayan tek il Hakkari idi. 1975 Nüfus sayımı sonuçlarına göre, okuryazar oranının %61.9 olduğu Türkiye'de, %26'lık bir oranla okuryazar nüfusun en düşük olduğu il yine Hakkari idi. Türkiye genelinde kadın nüfusun yarıya yakın bir oranda (%48.3) okuryazar olmasına karşın, Hakkari'de okuma- yazma bilen kadın nüfus oranı %8.1 idi. Okul çağındaki nüfus içinde okula gidenlerin oranını gösteren okullaşma oranı da Hakkari'de 1960-1980 döneminde Türkiye ortalamasının yarısına bile ulaşamamıştı. Hakkari'de eğitim kurumlarındaki gelişimin, özellikle ilkokul yapımının 1970'lerden sonra hızlandığı görülmektedir. 1970-1980 döneminde Türkiye'nin geri kalmış yörelerine karşı

2 <https://www.Hakkari.edu.tr/Sayfa/55/tarihce>; Tekin, Ferhat Tekin, *Sosyolojik Açıdan Sınır: Hakkari Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2012, ss. 176-186.

3 Battal, Özgür Battal, *Hakkari İlinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1950-2000)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2010, s. 93.

4 Selahattin Şimşek, *Hakkari Dedikleri*, Ankara: 1960, Varlık Yayınevi, s. 73.

5 <https://www.Hakkari.edu.tr/Sayfa/55/tarihce>; Kaya, Adnan Menderes Kaya, *Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Hakkari*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: 2007, ss. 13-38.

6 BOA, DH.TMIK.M. 149/19.

7 BOA, MF.MKT. 91/50; BOA, MF.İBT. 492/13.

8 Battal, *a.g.e.*, ss. 113-114.

9 *Hakkari Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Planı*, Milli Eğitim Müdürlüğü, 2015, s. 13.

toplumdaki genel ilginin artmasının da kamu yatırımlarının buralara yönlendirilmesinde etkisi olmuştur. 1975-2000 döneminde, ilkokuldan sonraki eğitim düzeylerini bitiren nüfus oranında çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1975 yılında eğitim çağını tamamlayan erkeklerin %4’ü ilkokuldan sonraki eğitim düzeylerinden birini tamamlarken, 2000 yılında erkeklerin %36.9’u ilkokuldan sonraki eğitim düzeylerinden birini tamamlamıştır. Kadınlarda da benzer bir gelişme yaşanmıştır. 1975 yılında kadınların %0.4’ü, 2000 yılında ise %7.3’ü ilkokuldan sonraki eğitim düzeylerinden birini tamamlamıştır. Hakkari Türkiye’nin en güney doğusunda İran ve Irak devletlerine komşu bir coğrafyada yer almaktadır. 1980’lerden beri terör olayları yaşandığından terör olaylarıyla anılan bir il olmuştur. 1994’te bazı köyler boşaltılmış ve 94 köy okulu bir anda kapatılmıştır. Bu nedenle köyden kente büyük göçler yaşanmıştır. Bu durum beraberinde ciddi sorunlar yaratmıştır. Okulların fiziki yapıları yetersiz kaldığından sınıf mevcutları 30 kişiden 60 kişiye çıkmıştır. 1980’li yılların başlarında bütün merkezi sınavlarda ilk 10’da yer alan Hakkari, 1994’ten beri son sıralarda yer almaktadır. Bunun en önemli nedeni artan terör olaylarıyla beraber köyden şehre yapılan göçlerdir.¹⁰

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Hakkari’de eğitimin geçirdiği aşamaları tarihi süreç içinde ve sayısal veriler ışığında incelemektir. Bu çerçevede Hakkari’de okulöncesi eğitimde, temel eğitimde, ortaöğretimde, mesleki-teknik eğitimde ve yükseköğretimde Cumhuriyet tarihimiz boyunca alınan mesafe ve geline nokta ele alınmıştır. Yapılan literatür incelemesinde Cumhuriyet döneminde başlangıçtan günümüze Hakkari’de eğitimle ilgili doğrudan bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Özgen’in çalışmasında Cumhuriyet başlangıcından 1960 yılına kadar olan dönem içerisinde Hakkari’de eğitim ve öğretimin gelişimi ortaya konulmuştur.¹¹ Özgen’in çalışmasında Hakkari’de ilkokul, ortaokul ve genel liselerle ilgili istatistikî verilere yer verilmiş, söz konusu üç kademedeki karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır. Ayrıca yaygın eğitim başlığında millet mektepleri, Türk ocakları, halkevleri ve okur-yazarlık durumuna yer verilmiştir. Sözkonusu çalışmada konu kapsamı olarak okul öncesinin, mesleki-teknik eğitimin ve yükseköğretimin ele alınmamış olması, zaman dilimi olarak da 1960 ile sonlandırılması çalışmayı sınırlı kılmıştır. Battal tarafından hazırlanmış olan yüksek lisans tezinde Hakkari ilinde Cumhuriyet dönemi sonrası modernleşme sürecinde; tarımda, sanayide, eğitimde, sağlık alanında, ticarete ve alt yapıda meydana gelen gelişmelerin analizi yapılarak ilin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı ortaya konulmuştur.¹² Battal’ın çalışması hem yörenin sosyo-ekonomik çözümlenmesinde hem de bir alt başlık olarak ele aldığı eğitim değerlendirmesiyle önemli bir çalışma olarak görülmüştür. İlyas’ın çalışmasında 1937 yılında Hakkari vilayetinde açılmış olan halkevinin genel yapısı ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.¹³ Kaya hazırlamış olduğu yüksek lisans çalışmasında aile hayatından aşiret yapılanmasına, yayla yaşantısından bayramlarına, doğum, evlenme, ölüm adetlerinden oyunlarına ve yemeklerine kadar birçok konuda Hakkari’nin sosyal ve kültürel yapısını incelemiştir.¹⁴ Kaya’nın çalışmasında Hakkari’nin eğitimiyle ilgili bir başlık olmamasına rağmen yörenin sosyo- kültürel dokusunu kavramak bakımından sonuçlarından yararlanılmıştır. Tekin hazırlamış olduğu doktora tezinde Hakkari’yi sosyolojik açıdan bir sınır bölgesi olarak incelemiştir.¹⁵ Sözü edilen çalışmada Hakkari eğitimine yönelik herhangi bir başlık olmamasına rağmen yörenin sosyal ve kültürel dokusunu kavramak bakımından verilerinden yararlanılmıştır. Sözü edilen çalışmalar olmakla birlikte doğrudan bu araştırma konusuyla ilişkili bir incelemeye rastlanmamıştır. Bu çalışmada Hakkari’de Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze tüm

10 Battal, *a.g.e.*, ss. 113-114; Hakkari MEM Stratejik Planı, *a.g.e.*, ss. 13-14, 17.

11 Özden Özgen, “Cumhuriyet Döneminde Hakkari’de Eğitim (1923-1960)”, *ASSAM*, sayı. 10, ss. 64-87.

12 Battal, *a.g.e.*

13 Ahmet İlyas, “Cumhuriyetin Yitik Modernleşme Mirasına Bir Örnek: Hakkari Halkevi ve Çalışmaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sayı. XVIII/37, ss. 589-603.

14 Kaya, *a.g.t.*

15 Tekin, *a.g.t.*

kademelerde “Hakkari eğitim tarihi” sistematik bir şekilde istatistiki veriler eşliğinde ele alınmıştır. Araştırmanın sonuçlarının araştırmacılarla geleceğe yön verme bakımından politikacı ve uygulamacılar için yararlı olacağı umulmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada betimsel araştırma türlerinden tarihi yöntem kullanılmıştır. Bilindiği üzere tarihi yöntem geçmişten günümüze geçen süreçte yaşanmış olay ve olguların araştırılıp açıklanması ve ortaya çıkarılmasında kullanılan yöntemdir. Bu yöntemde dönemin dokümanları dikkatlice okunarak araştırma sorusuna cevap aranır. Örneğin günümüz eğitimini geçmişteki uygulamaların incelenmesi ışığında anlamaya çalışmadır.¹⁶ Hakkari ile ilgili nüfus ve eğitim verileri TÜİK, Milli Eğitim Bakanlığı ve Boğaziçi Üniversitesi <http://egitimistatistikleri.com> adresindeki istatistiklerden elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler okulöncesi, temel eğitim, ortaöğretim, mesleki-teknik öğretim ve yükseköğretim kurumlarında okul, öğretmen ve öğrenci durumları şeklinde kategorize edilmiştir. Çalışmada her eğitim basamağının öğretmen, öğrenci vb. sayısal verileri verilmiş ve yorumlanmıştır. Verilerde 1923 temel ölçüt alınmış ve günümüze kadar geçen süreç belirli yılların verileriyle desteklenmiştir. 1923’den günümüze geçen 96 yıllık dönemin genel bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Eğitimle ilgili veriler sunulurken Hakkari’nin gelişiminde bir başka gösterge olan nüfus verileri eğitimin değerlendirilmesinde ölçütlerden biri olmuştur.

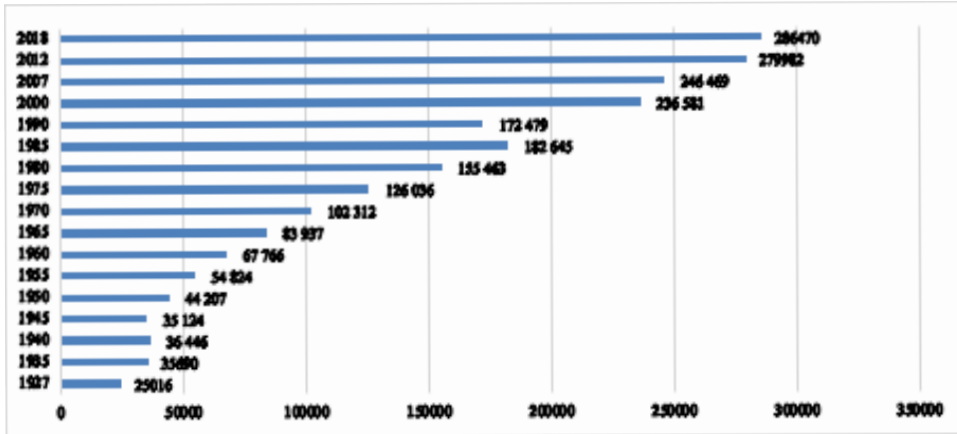
BULGULAR

Bu bölümde öncelikle başlangıçtan günümüze Hakkari’nin nüfus gelişimi ele alınmıştır. İkinci olarak okulöncesi eğitim, temel eğitim, ortaöğretim, mesleki-teknik öğretim ve yükseköğretimde başlangıçtan günümüze geçirilen eğitim süreci sayısal veriler ışığında incelenmiştir.

Hakkari Nüfusu

Bilindiği üzere Türkiye’de ilk nüfus sayımı 1927’de yapılmıştır. İlk nüfus sayımında vilayetin nüfusu 25.016 olarak tespit edilmiş, sonraki yıllarda aşamalı olarak artmıştır. Grafik 1’de Hakkari’nin ilk nüfus sayımından 2018 yılına kadar geçirdiği aşamaya yer verilmiştir.

Grafik 1. Hakkari Nüfus Verileri (1927-2018)¹⁷

16 Abdurrahman Tanrıoğen, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: 2011, Anı Yayınları, ss. 62-65.

17 <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Grafik 1’e göre, Hakkari nüfusu 1927’den günümüze kadar artış yönünde bir eğilim göstermiştir. Bu artışın temel nedenleri doğurganlık oranının yüksekliği ve yörenin sosyo-ekonomik ve kültürel gerçeklerinden kaynaklanmaktadır. Hakkari vilayeti geçen süreçte Türkiye ortalamasının üzerinde bir nüfus artışına sahne olmuştur. 1927-2018 döneminde Türkiye’de nüfus %501 artmışken, Hakkari nüfusu ise %1045 artış göstermiştir.

Okulöncesi Eğitim

Hakkari’de 1984-1985 öğretim yılına kadar herhangi bir okulöncesi kurum yoktu. Açıldığı ilk yıl olan 1984-1985 öğretim yılında 17’si kız, 23’ü erkek olmak üzere toplam 40 öğrenci öğrenim görmeye başladı ve okulun tek öğretmeni vardı. Ertesi yıldan başlayarak okulöncesi kurumlar bağımsız anaokulları olarak ya da ilkokullarla Kız Teknik Genel Müdürlüğü’ne bağlı anasınıfları halinde organize edilmişlerdir ve kırsalda açılan okullarla birlikte öğrenci sayısında ciddi artış yaşanmıştır. 200’ü kız, 236’sı erkek olmak üzere öğrenci sayısı 436’ya yükselmiştir. O yıldan başlayarak 1980’li ve 1990’lı yıllar süresince öğrenci sayısı 1985-1986 öğretim yılındaki rakamlara ulaşamamış ve 1997-1998 öğretim yılında öğrenci sayısı 97’ye kadar düşmüştür. Bölgede terörün sonlanması ve siyasi istikrarın tekrar sağlanmasıyla 2002-2003 öğretim yılında öğrenci sayısı 288’i kız, 310’u erkek olmak üzere 598’e yükselmiştir.¹⁸

2017-2018 öğretim yılı itibariyle Hakkari’deki 25 okulöncesi kurumda 76’sı kadın, 25’i erkek olmak üzere öğretmen sayısı 101’dir. Kız öğrenci sayısı 2.952, erkek öğrenci sayısı 3.077 olmak üzere toplam öğrenci sayısı ise 6.029’dur.¹⁹ Okulöncesinde okullaşma oranı her yıl giderek artmıştır. 2017-2018 öğretim yılında okullaşma oranı 3-5 yaşta %39.76, 4-5 yaşta %53.24 olurken 5 yaşta %62.14’e ulaşmıştır. Aynı yıllar içinde Türkiye genelinde okulöncesi kurumlarda okullaşma oranları 3-5 yaşta %38.52, 4-5 yaşta %50.42, 5 yaşta ise %66,88 olarak tespit edilmiştir.²⁰

Başlangıcından günümüze Hakkari’deki okulöncesi kurumların öğretmen sayısında %10.000, öğrenci sayısında ise %14.973’lük bir artış sağlanmıştır. Buna göre öğrenci sayısındaki artış öğretmen sayısındaki artışın yarısı kadar daha fazla olmuştur. Bu evrede Hakkari’nin nüfusu ise %56.8 artmıştır. Yine aynı evrelerde 1984-1985 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 40 iken 2017-2018 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 59.7 olmuştur.

Temel Eğitim (İlkokul)

Hakkari Cumhuriyet döneminde bir ilkokulla 1925’de Çukurca’da buluşmuştur. İller bazında eğitime ilişkin ilk verilere sahip olunan 1927-1928 öğretim yılında Hakkari’de sadece iki ilkokul vardı. İki ilkokulda 50’si erkek, 5’i kız olmak üzere öğrenimine devam eden öğrenci toplamı 55 idi ve bu iki okuldaki öğretmen sayısı toplamı da iki idi. Beş yıl sonra 1931-1932 öğretim yılında yine iki okulda öğrenci sayısı 67’ye, öğretmen sayısı üçe yükselmiştir.²¹

Nüfus artışına paralel olarak Hakkari ilkokullarında öğrenci ve öğretmen sayıları genellikle düzenli bir artış göstermiştir: 1950-1951 öğretim yılında öğrenci sayısı 1525, öğretmen sayısı 48; 1980-1981’de öğrenci sayısı 12.034, öğretmen sayısı 397

18 Boğaziçi Üniversitesi, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye’de Eğitim İstatistikleri Veri ve Bilgi Bankası, SBA 9941”. <http://egitimistatistikleri.com>

19 MEB 2017-2018, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf, s. 52.

20 MEB 2017-2018, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf, s. 7, 4.

21 *Maarif 1923-32 İstatistikleri*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1933, ss. 18-19.

olmuştur. 2017-2018 öğretim yılında ise öğrenci sayısı 21.710'a, öğretmen sayısı 1114'e yükselmiştir.²²

Hakkari'de ilk yatılı bölge ilkokulu 1965-1966 öğretim yılında 204 öğrenciyle öğretime başlamıştır.²³ Hakkari'de ilkokullarda okullaşma oranı 2017-2018 öğretim yılında %91.72'dir. Aynı evrede Türkiye genelinde temel eğitim kurumlarında okullaşma oranı %91,54 olmuştur.²⁴ Hakkari Milli Eğitim Müdürlüğü'nün stratejik planına göre 2019'da temel eğitimde okullaşma oranı %100 olarak öngörülmüştür.²⁵

Hakkari'de başlangıcından günümüze ilkokullardaki öğretmen sayısında %55.600, öğrenci sayısında ise %39.373'lük bir artış sağlanmıştır. Bu evrede öğretmen sayısındaki artış öğrenci sayısındaki artıştan çok daha fazla olmuştur. Bu süre içinde Hakkari'nin nüfusu ise %1045 artmıştır. Yine aynı evrelerde 1927-1928 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 27.5 iken 2017-2018 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 19.5 olmuştur.

Temel Eğitim (Ortaokul)

Cumhuriyetin başlangıç yıllarından itibaren Doğu illerinde ortaokul sayısı ilkokulların sayısına oranla daha azdı. Doğu illeri arasında Hakkari ortaokula kavuşan en son vilayetti. Memurlar ve halk çocuklarını ilkokuldan sonra okutamıyorlardı. Vilayet merkezinde bir ortaokula ihtiyaç vardı. Ortaokul olmadığı için çoğu memur bir bahane bularak Hakkari'den gitmeye çalışıyordu. Hakkari milletvekili İzzet Ulvi Aykurt, bu sorunun giderilmesi için Hakkari'de bir ortaokul açılmasını ve ilkokulların sayısının artırılmasını 1942 yılında bakanlığa iletti. Vilayet merkezinde, ortaokul maksadıyla bina yapımına başlanmıştı fakat temeli işlenmiş, duvarlar bir insan boyu kadarken bırakılmış ve kaderine terk edilmiş görünümü içindeydi. Uzun çalışmalardan sonra nihayet ortaokul 1945-1946 öğretim yılında açılabilirdi. 1949-1950 öğretim yılında öğrenci sayısı 24, öğretmen sayısı ise dört idi.²⁶

Nüfus artışı ve isteğe paralel olarak Hakkari ortaokullarında öğrenci ve öğretmen sayıları düzenli bir artış göstermiştir: 1971-1972 öğretim yılında bütün ortaokullardaki öğrenci sayısı 657, öğretmen sayısı ise 33'dür. 2012-2013'e gelindiğinde tüm ortaokullardaki öğrenci sayısı 27.496'ya, öğretmen sayısı ise 1092'ye yükselmiştir. 2017-2018 öğretim yılı itibariyle Hakkari'deki ortaokullarda 683'ü erkek, 575'i kadın olmak üzere öğretmen sayısı 1258'dir. Kız öğrenci sayısı 13.492, erkek öğrenci sayısı 12.978 olmak üzere toplam öğrenci sayısı ise 26.470'dir.²⁷

Hakkari ortaokullarında okullaşma oranı 2017-2018 öğretim yılında %87.48'dir. Aynı evrede Türkiye genelinde ortaokullarda okullaşma oranı %94.47 olmuştur.²⁸ Hakkari Milli Eğitim Müdürlüğü'nün stratejik planına göre 2019'da ortaokullarda okullaşma oranı %99 olarak öngörülmüştür.²⁹

Başlangıcından günümüze ortaokullardaki öğretmen sayısında %31.350, öğrenci sayısında ise %110.192'lik bir artış sağlanmıştır. Buna göre öğrenci sayısındaki artış öğretmen sayısındaki artışın üç katından fazladır. Bu süre içinde Hakkari'nin nüfusu ise

22 <http://egitimistatistikleri.com>; *Maarif İstatistiği*, s. 38; MEB, s. 52.

23 <http://egitimistatistikleri.com>.

24 MEB, 2018, s. 7, 4.

25 *Hakkari MEM Stratejik Planı*, s. 42.

26 Battal, a.g.e. s. 121; Özgen, a.g.e. s. 72.

27 <http://egitimistatistikleri.com>; MEB, 2018, s. 52.

28 MEB, 2018, s. 7, 4.

29 *Hakkari MEM Stratejik Planı*, s. 42.

%548 artmıştır. Yine aynı evrelerde 1949-1950 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı altı iken 2017-2018 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 21 olmuştur.

Ortaöğretim (Genel Lise)

Hakkari’de ilk lise 1957-1958 öğretim yılında açılmıştır. Öğretime başladığı ilk yıl Hakkari lisesinde üç öğretmenle 87 öğrenci bulunuyordu. Hakkari Lisesi ile Merkez İlkokulu 1961 yılına kadar aynı binada eğitim görmüştür. İlkokul derneğinin katkılarıyla beş derslikli yeni bir binanın açılmasıyla çift öğretime son verilmiş ve inşa edilen yeni bina lise olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hakkari’de lise hiçbir zaman tam kadro olarak çalışmadığı için branş dersleri yapılamıyordu. Fransızca öğretmeni okullar açıldıktan bir ay sonra ayrılmış fakat bu öğretmenin yerine kimse verilmemişti. Öğretmen eksiklikleri nedeniyle branş derslerini ihtisası olmayan öğretmenler yürütüyordu. Edebiyat dersine maarif müdürü beş saat süreyle, Türkçe dersine üç ilkokul öğretmeni 14 saat, tarih dersine iki resim-iş öğretmeni iki saat, coğrafya dersine fen grubu öğretmeni iki saat, tarih-coğrafya dersine bir subay dört saat, iki ilkokul öğretmeni sekiz saat, resim-iş öğretmeni iki saat süreyle girmektedirler. Lisedeki öğretmen eksikliği öğrencilerin ya Van’a ya da başka vilayetlere gitmesine sebep oluyordu.³⁰

1998-1999 öğretim yılında Hakkari’deki liselerde 2.182’si erkek, 510’u kız olmak üzere toplam 2.692 öğrenci öğrenim görmekteydi. Aynı dönemde 79’u erkek, 23’ü kadın olmak üzere 102 öğretmen Hakkari’deki liselerde ders vermekteydi.³¹ 2017-2018 öğretim yılı itibarıyla Hakkari’de genel liselerde 217’ü erkek, 153’ü kadın olmak üzere toplam öğretmen sayısı 370’dır. Kız öğrenci sayısı 5.183, erkek öğrenci sayısı 6.713 olmak üzere toplam öğrenci sayısı ise 11.896’dır.³²

Hakkari’de genel lise düzeyinde okullaşma oranı 2017-2018 öğretim yılında %27.49’dur. Aynı evrede Türkiye genelinde ortaöğretimde okullaşma oranı %83.58 olmuştur.³³ Hakkari Milli Eğitim Müdürlüğü’nün stratejik planına göre 2019’da genel liselerde okullaşma oranı %85 olarak öngörülmüştür.³⁴

Başlangıcından günümüze liselerdeki öğretmen sayısında %12.233, öğrenci sayısında ise %13.574’lük bir artış sağlanmıştır. Buna göre öğretmen sayısındaki artış öğrenci sayısındaki artışın altında kalmıştır. Bu süre içinde Hakkari’nin nüfusu ise %367 artmıştır. Yine aynı evrelerde 1957-1958 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 29 iken 2017-2018 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 32.2 olmuştur.

Ortaöğretim (Mesleki-Teknik Lise)

Hakkari’de liseyi bitiren her genç üniversiteyi kazanamamakta bu da onların işsiz olarak kahvehane köşelerinde ömürlerini tüketmesine neden olmaktadır. Lisenin mutlaka yatılı ve pansiyonlu hale getirilmesine ve gençlerin en kısa sürede meslek sahibi olmalarını sağlayacak meslek lisesine ihtiyaç duyulmaktaydı. Meslek lisesi açılabilirse bu gençler meslek öğrenerek hayatlarını kazanır ve Hakkari vilayetinin kalkınmasında da öncülük edebilirlerdi. 1949-1950 yılında Hakkari ve Tunceli haricinde tüm Doğu illerinde akşam kız sanat okulu açıldı. Hakkari’de mesleki-tekni eğitimi çok daha gecikmeli başladı. Bu çerçevede açılan ilk kurum 1964’de açılan Akşam Kız

30 Özgen, a.g.e. ss. 72-73; Battal, a.g.e. s. 121.

31 <http://egitimistatistikleri.com>

32 <http://egitimistatistikleri.com>; MEB, 2018: s. 53

33 MEB, 2018: s. 7, 4.

34 Hakkari MEM Stratejik Planı, s. 42.

Sanat Okulu'dur.³⁵ İlk yıla ait ne öğretmen ne de öğrenci verilerine ulaşılamamıştır. Hem öğretmen hem de öğrenci verilerine ulaşılan en erken öğretim yılı bir sonraki yıl olan 1965-1966 öğretim yılıdır. Buna göre söz konusu öğretim yılında 27'si erkek, 12'si kadın olmak üzere 39 öğretmen görev yapmaktaydı. Aynı yıl öğrenim gören öğrenci sayısı ise 434'ü erkek, 98'i kız olmak üzere 532 idi.³⁶

Nüfus artışına paralel olarak Hakkari'de mesleki-tekniik liselerin öğrenci ve öğretmen sayılarında düzenli bir artış görülmektedir. 2000-2001 öğretim yılında mesleki-tekniik liselerde öğrenim gören öğrenci sayısı 1294'ü erkek, 501'i kız olmak üzere 1795'e, öğretmen sayısı ise 75'i erkek, 28'i kadın olmak üzere 103'e ulaşmıştır.³⁷

2017-2018 öğretim yılı itibariyle Hakkari'de mesleki-tekniik okullar genelinde 297'si erkek, 274'ü kadın olmak üzere toplam öğretmen sayısı 571'dir. Kız öğrenci sayısı 5.848, erkek öğrenci sayısı 6.844 olmak üzere toplam öğrenci sayısı ise 12.694'dir.³⁸ Hakkari'de mesleki-tekniik lise düzeyinde okullaşma oranı 2017-2018 öğretim yılında %38.29'dur. Aynı evrede Türkiye genelinde ortaöğretimde okullaşma oranı %42.28 olmuştur³⁹

1965-1966 öğretim yılından günümüze meslek liselerindeki öğretmen sayısında %1.364, öğrenci sayısında ise %2.259'luk bir artış sağlanmıştır. Buna göre öğrenci sayısındaki artış öğretmen sayısındaki artışın yaklaşık iki katıdır. Bu süre içinde Hakkari'nin nüfusu ise %241 artmıştır. Yine aynı evrelerde 1965-1966 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 13.6 iken 2017-2018 öğretim yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 22.2 olmuştur.

Yükseköğretim

Hakkari Meslek Yüksekokulu, 1982 tarihinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi bünyesinde açılmış, bu üniversiteye bağlı ilk meslek yüksekokulu olma özelliğini kazanmıştır. 1997 yılına kadar eğitim/öğretimi Van'da sürdüren söz konusu okul 1997-1998 öğretim yılında, Hakkari ili merkezindeki kendi binasına taşınarak faaliyetlerini burada sürdürmeye başlamıştır. O eğitim dönemine kadar dört olan bölüm sayısı on bölüme çıkarılmıştır. Bilgisayar programcılığı, elektrik, muhasebe, hayvan sağlığı ve yetiştiriciliği bölümlerine; inşaat, bankacılık ve bahçe ziraat bölümleri eklenmiştir.⁴⁰

Hakkari'de bir yükseköğretim kurulmasına ihtiyaç olduğu yönünde taleplerin ortaya çıkması sonrası üniversite kurulması yönünde adımlar atılmış ve nihayet bu çabalar sonuç vermiştir. Hakkari Üniversitesi 22.05.2008 tarih ve 5765 sayılı kanun hakkında kararname ile kurulmuştur.⁴¹ Yetersiz bir alt yapıyla eğitim-öğretime başlayan Hakkari Üniversitesi günümüzde beş fakülte, dört yüksekokul, iki enstitü ve sürekli eğitim merkeziyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Söz konusu birimler şunlardır: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Eğitim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Çölemerik Meslek Yüksekokulu, Yüksekova Meslek Yüksekokulu, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü ve Sürekli Eğitim Merkezi.⁴²

Hakkari Üniversitesi halen 6 profesör, 4 doçent, 65 doktor öğretim üyesi, 99 öğretim görevlisi, 120 araştırma görevlisi olmak üzere toplam 294 kişilik akademik bir kadroya

35 Özgen, a.g.e. s. 73.

36 DiE, *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-1967*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1970, ss. 6, 145, 227.

37 <http://egitimistatistikleri.com>

38 MEB, 2018, s. 53.

39 MEB, 2018, s. 7, 4.

40 Battal, a.g.e. s. 122.

41 <https://www.Hakkari.edu.tr/Sayfa/55/tarihce>

42 <https://www.Hakkari.edu.tr/Sayfa/57/stratejik-plan>

ve 167 idari personele sahiptir. Üniversitede 1367’si erkek, 961’i kız olmak üzere toplam 2.328 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerin 36’sı lisansüstü eğitim, 628’i lisans eğitimi, 1664’ü de ön lisans eğitimi görmektedir.⁴³ Üniversitenin akademik düzeyi artırıcı planlamalar içinde olması yarınlara yönelik olumlu düşünceler oluşturmaktadır.

SONUÇ

Cumhuriyet öncesi dönemde Hakkari’de nüfusun dini ve etnik yönden farklılığı eğitim kurumlarının çeşitlenmesini ortam hazırlamıştır. Erken Cumhuriyet dönemi verilerine bakıldığında Hakkari’nin eğitim düzeyi Türkiye’nin en sıkıntılı bölgesi olarak görülmektedir. Hakkari’nin ulaşım sorunu, yerleşim birimlerinin dağınıklığı, coğrafi şartların ve iklim şartlarının ağırlığı eğitim düzeyinin gelişmesini büyük ölçüde engellemiştir. Hayvancılığın egemen olduğu Hakkari’de halkın ekonomik ihtiyaçlarını karşılamada eğitimin yeterince önemsenmediği okullara olan talebi düşürmüştür.

Milli eğitim istatistiklerine göre, Hakkari’de uzun yıllar maarif teşkilatının adeta adı vardır. Hakkari vilayeti ilkokulla 1925’de, ortaokulla 1945’de, lise ile 1957’de tanışmıştır. 1965’de yatılı bölge okulları açılıncaya kadar köylerin dağınık yerleşimi öğrencilerin özellikle uzun kış aylarında zorlu araziye kat ederek okula gitmelerini engellemiş, zorlu arazi yapısı, ulaşımın gerçekleşemeyişi, öğretmen ve okul eksiklikleri eğitimi zora sokmuştur. Okulların sayıca yetersizliği, deneyimli öğretmen eksikliği, yörenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dokusu gereği halkın da eğitime yeterli ilgisinin olmayışı da Hakkari’deki eğitimin önündeki temel engeller olmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında görülen bu durum 1957’de ilk lisenin açılması, 1965’ten sonra da ilçelerde ortaöğretim kurumlarının açılmasıyla nispeten ortadan kalkmaya başlamış, bununla birlikte eğitim adına atılan bir çok adım Hakkari’de çok yavaş ilerlemiştir. 1990’lı yıllarda bölgenin terörün yoğun etkisi altında kalması yakın dönem eğitim sorunlarının kuşkusuz en temel etkenidir.

Hakkari nüfusu günümüze kadar devamlı olarak artış göstermiştir. 1923-2019 evresinde Türkiye nüfusu %501 artmışken Hakkari nüfusu %1045 artmıştır. Nüfus artışının Türkiye ortalamasının üzerinde arttığı Hakkari’nin eğitiminde ciddi artışlar olmuştur: Okulöncesi kurumlarda geçen süreçte öğrenci sayısı %14.973, öğretmen sayısı ise %10.000 oranında artış göstermiştir. İlkokullardaki artış oranı öğrencilerde %39.373, öğretmenlerde %55.600; ortaokullardaki artış oranı öğrencilerde %110.192, öğretmenlerde %31.350; liselerdeki artış oranı öğrencilerde %13.574, öğretmenlerde %12.233 ve mesleki-tekniokullardaki artış oranı öğrencilerde %2.259, öğretmenlerde %1.364 olmuştur. Bir başka ifadeyle okulöncesi kurumlarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 40’dan 59.9’a; ortaokullarda 6’dan 21’e; genel liselerde 29’dan 32.2’ye; mesleki-tekniokullarda 13.6’dan 22.2’ye yükselmiştir. Bununla birlikte ilkokullarda 27.5’den 19.5’e düşmüştür. Eldeki verilere göre, geçen süreçte Hakkari’de eğitimin tüm kademelerinde hem öğretmen hem de öğrenci sayılarında çok büyük artışlar gerçekleşmiştir. Bazı eğitim basamaklarında öğretmen ve öğrenci artış oranları bakımından denge söz konusu olurken bazı eğitim basamaklarında ise ciddi orantısızlıklar meydana gelmiştir. Okulöncesi kurumlarda, ortaokullarda, liselerde ve mesleki-tekniokullarda görevlendirilen öğretmen sayısı, öğrenci sayısındaki artışın gerisinde kalmıştır. Bu durum özellikle okulöncesi kurumlarında ve ortaokullarda çok bariz bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte ilkokullarda öğretmen sayısı artışının oransal olarak öğrencilerden daha fazla olması sevindirici bir durum olarak gözlenmiştir. Buna göre Hakkari’de okulöncesi kurumlarda, ortaokullarda, liselerde ve mesleki-tekniok

43 Hakkari Üniversitesi, “2019 Yılı Performans Programı”, <https://www.Hakkari.edu.tr/Document/Rapor/281201910417655.pdf>, s. 19.

okullarda öğretmen sayısının artırılmasının eğitimin niteliğinin artırılması hususunda ciddi katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hakkari’de 1923-2019 evresinde okullaşma oranları da devamlı olarak artış göstermiştir. 2017-2018 öğretim yılı itibarıyla okulöncesinde beş yaşta okullaşma oranı %66.61’e ulaşmıştır, aynı dönemde Türkiye ortalaması %66.88’dir. İlkokullarda okullaşma oranı %91.72 iken Türkiye ortalaması %91.54’dür. Ortaokullarda okullaşma oranı %87.48 iken Türkiye ortalaması %94.47’dir. Liselerde okullaşma oranı %27.49 iken Türkiye ortalaması %83.58’dir. Mesleki-teknik okullarda okullaşma oranı %38.29 iken Türkiye ortalaması ise %41.31’dir. Hakkari’deki okullaşma oranlarına bakıldığında okulöncesi eğitimde ve ilkokullar düzeyinde okullaşmanın Türkiye ortalaması ile paralellik arz ettiği görülmektedir ki bu sevindirici bir durumdur. Okulöncesi ve ilkokullardaki okullaşma oranları Türkiye ile paralellik içinde giderken, ortaokullar, liseler ve mesleki-teknik eğitimde ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Hakkari’de meslek liselerinde okullaşma oranı Türkiye ortalamasının 3 puan altındadır. Bu durum ortaokullarda ise 7 puandır. Genel liselerdeki durum ise oldukça kötüdür. Bu okullarda Hakkari’deki okullaşma oranı Türkiye ortalamasının 56 puan altındadır. Buna göre özellikle genel lise düzeyinde “okullaşma” hususunda adım atılmasının çok anlamlı olacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular ışığında tespit edilen eğitim sorunları Hakkari Milli Eğitim Müdürlüğü tespitleri ile daha detaya bürünmektedir. Milli Eğitim Müdürlüğü’ne göre Hakkari’nin mevcut eğitim sorunları şunlardır: Üst yönetimde birim amirlerinin sık değişimi, eğitim yatırımlarına ayrılan payın yetersiz olması, ders karşılığı ücretli öğretmen uygulaması, mesleki ve teknik eğitime sağlıklı yönlendirmelerinin yapılmaması, milli eğitimde mevzuatın sık sık değişmesi, köyden kente aşırı göç nedeni ile ortak kültür oluşturmanın önündeki engeller, sosyal çevrenin eğitime olan inancının az olması, mevsime göre geçici göçün önüne geçilerek yerleşik yaşam kültürünün geliştirilememesi, çeşitli toplumsal hareketlilikler nedeniyle aile ve sosyal yapının olumsuz etkilenmesi, kırsal kesimde kızların okullaşmasındaki sıkıntılar, okur-yazar oranının yeterli seviyede olmaması, toplumun eğitime iş odaklı bakması, köyden kente göçün oluşturduğu işsizlik, fabrikaların ve sanayi kuruluşlarının olmaması, iş olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle işsizlik oranının fazla olması, velilerin ekonomik seviyelerinin düşük olması, özel idare bütçesinden eğitime ayrılan ödeneğin az olması, ulaşım bakımından son durakta bulunması, buna bağlı olarak gelişimden olumsuz etkilenmesi.⁴⁴

Bu çalışmayla 1923’den 2019’a kadar 96 yıllık Hakkari eğitim tarihi okulöncesinden yükseköğretime kadar bütün eğitim basamaklarıyla sayısal verilerin ışığında genel hatlarıyla ele alınmıştır. Elde edilen verilere göre Hakkari eğitimiyle ilgili geçen süreçte sayısal olarak büyük artışlar sağlanmasına rağmen özellikle öğretmen istihdamında halen hem sayısal hem niteliksel sorunlar bulunmaktadır. Yapılacak yeni çalışmalarla Hakkari eğitim tarihi pek çok yönüyle ve ayrıntılarıyla ele alınabilecektir.

KAYNAKÇA

- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1933). *Maarif 1923-1932 İstatistikleri*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1942). *Maarif İstatistiği 1939-1940*, Ankara: Ulusal Matbaa.
- Battal, Özgür (2010). *Hakkari İlinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1950-2000)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

⁴⁴ Hakkari MEM Stratejik Planı, ss. 31-32; Hakkari MEM 2023 Eğitim Vizyonu, ss. 1-5.

- Boğaziçi Üniversitesi (2018). “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye’de Eğitim İstatistikleri Veri ve Bilgi Bankası, SBA 9941”. <http://egitimistatistikleri.com> (Erişim Tarihi: 23.11.2018).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı. BOA, DH.TMIK.M. 149/19. 29.04.1321.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı. BOA, MF.İBT. 492/13. 12.05.1332.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı. BOA, MF.MKT. 91/50. 06.10.1303.
- DİE (1970). *Milli Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1965-1967*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Hakkari MEM (2015). *Hakkari Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2019 Stratejik Planı*, Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Hakkari MEM (2019). *2023 Eğitim Vizyonu Hakkari İl Çalıştayı*, Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Hakkari Üniversitesi (2019). “2019 Yılı Performans Programı”, <https://www.Hakkari.edu.tr/Document/Rapor/281201910417655.pdf> (Erişim Tarihi: 14.01.2019).
- Hakkari Üniversitesi (2019). “Stratejik Plan 2013-2017”, <https://www.Hakkari.edu.tr/Sayfa/57/stratejik-plan> (Erişim Tarihi: 11.02.2019).
- <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).
- <https://www.Hakkari.edu.tr/Sayfa/55/tarihce> (Erişim Tarihi: 09.01.2019)
- İlyas, Ahmet (2018). “Cumhuriyetin Yitik Modernleşme Mirasına Bir Örnek: Hakkari Halkevi ve Çalışmaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/37, (Güz), ss. 589-603.
- Kaplan, Yaşar (2015). “Hakkari Tarihi”, Hakkari İl Yıllığı 2015, Hakkari Valiliği Yayını, Hakkari, [file:///C:/Users/user/Desktop/HAKKAR%C4%B0%20TAR%C4%B0H%C4%B0%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Desktop/HAKKAR%C4%B0%20TAR%C4%B0H%C4%B0%20(1).pdf) (Erişim Tarihi: 03.01.2019).
- Kaya, Adnan Menderes (2007). *Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Hakkari*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Maarif Vekâleti (1933). *Maarif 1923-32 İstatistikleri*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- MEB (1974). *Mesleki ve Teknik Öğretim (1974-1975)*, Ankara: Etüd ve Programlama Daire Başkanlığı Yayınları.
- MEB (2018). Milli Eğitim İstatistikleri 2017-2018, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf (Erişim Tarihi: 15.01.2019).
- Özgen, Özden (2018). “Cumhuriyet Döneminde Hakkari’de Eğitim (1923-1960)”, *ASSAM*, sayı.10, ss. 64-87.
- Şimşek, Selahattin (1960). *Hakkari Dedikleri*, Ankara: Varlık Yayınevi.
- Tanrıöğen, Abdurrahman (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Anı Yayınları.
- Tekin, Ferhat (2012). *Sosyolojik Açıdan Sınır: Hakkari Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.